

Százszor szép krizantém

100 japán haiku, 100 kínai papírvágat

A japán haikukat válogatta, fordította:
Terebess Gábor

Illusztrációk:
100 népművészeti papírkivágás (csien-cse) Jangcsou városából, 1992
Terebess-gyűjtemény, Kistarcsa

Terebess Gábor három saját haikuja:

hullamerevre
drótozott krizantémok
tapsra várnak
(Tokió)

halottak napja
krizantém-üzenettel
teli temetők
(Budapest)

titkos versengés
melyik halotté a falu
legszebb krizantémja
(Tiszaörvény)

Szerzők mutatója:

Akutagava Rjúnoszuke (1892-1927)
Csijo-ni (Csijo-dzso, Kaga no Csijo, 1702-1775)
Godó (?-1801)
Hara Szekitei (1889-1951)
Hattori Ranszecu (1654-1707)
Jamagucsi Szeiszon (1892-1988)
Jamane Kadzue (Violet Kazue de Cristoforo, 1917-2007)
Josimura Ikujo (1944-)
Josza Buszon (1716-1784)
Kaen (1697-1772)
Kacura Nobuko (1914-2004)
Kanemacu Szatoru (Nagoja, kortárs)
Kidzan (1787-1851)
Kobajasi Issza (1763-1828)
Koszugi Issó (1652-1688)
Macuo Basó (1644-1694)
Majudzumi Madoka (1965-)
Maszaoka Siki (1867-1902)
Midzuhara Súósi (1892-1981)
Morikava Kjoroku (1656-1715)
Nacume Szószeki (1867-1916)
Nakacuka Ippekiro (1887-1946)
Nakamura Teidzso (1900-1988)
Nisimura Reiko (Csiba, kortárs)
Ósima Rjóta (1718-1787)
Ószuga Ócudzsi (1881-1920)
Ótomo Óemaru (1719-1805)
Rjúszui (1691-1758)
Szugijama Szampú (1647-1732)
Szugita Hiszadzso (1890-1946)
Tagami Kikusa (1753-1826)
Takahama Kjosi (1874-1959)
Takahama Tosio (1900-1979)
Takakuva Rankó (1726-1799)
Takamasza (17-18. század fordulója)
Tojoda Csó-szui (1750-1813)

**fehér krizantém! fehér krizantém!
loboncos hosszú hajad
felháborító**

Macuo Basó (1681-83 között írta)

*

**jégcsapretek
krizantémvirág hervadtán
alább kell adni**

Macuo Basó (1684-94 között írta)

*

**harmatot csöppent
a krizantém - felveszem
hát jamszgumócska**

Macuo Basó (1684-94 között írta)

*

**szívderítő
átvészelted a szélvészt
krizantémvirág**

Macuo Basó (1684-94 között írta)

*

**elállt a zápor
szegett fejét emeli
már a krizantém**

Macuo Basó (1687)

*

**megérte az őszt
most ihat a pillangó
krizantém harmatot**

Macuo Basó (1688)

*

**nyíljatok gyorsan
krizantémvirágok
rajtunk az ünnep**

Macuo Basó (1689)

*

**mily remeteség!
terem hold és krizantém
három tábla rizs**

Macuo Basó (1689)

*

**Jamanakában
nincs szükség krizantémra
gyógyít a forrás**

Macuo Basó (1689)

*

**reggeli teát
kortyol egy szerzetes
krizantém csendjét**

Macuo Basó (1690)

*

**krizantémvirág
savanyú salátáját
lepke ízleli**

Macuo Basó (1690)

*

**érett rizst csépel
öregnyádat éltesse
krizantémvirág**

Macuo Basó (1691)

*

**nyit a krizantém
feledésbe merült már
a szegfű heve**

Macuo Basó (1692)

*

**téli krizantém
ablakod előtt: forrald
édes rizsborba**

Macuo Basó (1693)

*

téli krizantém
rizskorpa havazta be
döng a hántoló
Macuo Basó (1693)

*

**a kőfaragó
kitett kövei közül
krizantém tört fel**

Macuo Basó (1693)

*

**kertben felejtett
leszakadt bocskor talpa
krizantém szagú**

Macuo Basó (1693)

*

**Nara utcáin
krizantém illatba merült
Buddha-szobrok**

Macuo Basó (1694)

*

**fehér krizantém
kifürkészhetetlen
mért nincs rajta por**

Macuo Basó (1694)

*

**ázott kert reggel
köd fátyoloz el fényes
krizantémvirág**

Szugijama Szampú (1647-1732)

*

**megetérek hozzád
ha mindent látott szemem
fehér krizantém**

Koszugi Issó (1652-1688)

*

**sárga és fehér
nyíló krizantémvirág
kell ennél több?**

Hattori Ranszecu (1654-1707)

*

**gyertek pillangók
virágzik a krizantém
színdús lakoma**

Hattori Ranszecu (1654-1707)

*

**krizantém-árnyak
a tornác magasáig
emelkednek**

Morikava Kjoroku (1656-1715)

*

**Buddha-oltárról
krizantém szirmos fővel
iszkol egy patkány**

Takamasza (17-18. század fordulója)

*

**hulló krizantém
elenyész színes szirma
fekete földé**

Rjúszui (1691-1758)

*

**nyugvó napba néz
kertalján a krizantém
együtt buknak le**

Kaen (1697-1772)

*

**álmom megszakadt
a tatamin krizantém-
virágot leltem**

Csijo-ni (1702-1775)

*

**fehér krizantémok
ajkpirosító ujjadtól
rettegnek**

Csijo-ni (1702-1775)

*

**sárga krizantém
a lampion fényében
elveszti színét**

Josza Buszon (1716-1784)

*

**krizantém harmat
tusrudamnak visszaadta
életkedvét**

Josza Buszon (1716-1784)

*

**téli krizantém
csak rajta ragyog napfény
borús faluban**

Josza Buszon (1716-1784)

*

**téli krizantém
nincs idő kibontani
minden bimbaját**

Josza Buszon (1716-1784)

*

**százházas falu
de nincs krizantémvirág
híján egy kert sem**

Josza Buszon (1716-1784)

*

**krizantémot gyűjt
a templomi szakács
Ezüstpavilon**

Josza Buszon (1716-1784)

*

**egy szót sem szól
se a vendég se a gazda
se a fehér krizantém**

Ósima Rjóta (1718-1787)

*

**jöhet zúzmara
krizantém hervadtán
úgysem nyit virág**

Ótomo Óemaru (1719-1805)

*

**fehér krizantém
fagyos éji harmatán
felvillan a hold**

Takakuva Rankó (1726-1799)

*

**sárga a krizantém
vagy fehér a krizantém
- *mielőtt* elfagy**

Godó (?-1801)

*

**deres a krizantém
már jön is egy asszony
panaszkodni**

Tojoda Csó-szui (1750-1813)

*

**felhőt ihatnám
átkelek a krizantémos
hegyi ösvényen**

Tagami Kikusa (1753-1826)

*

**krizantém-hónap
minden hegyi falu tart
szaké napokat**

Kobajasi Issza (1793)

*

**sivár a vidék
ímmel-ámmal virágzanak
a krizantémok**

Kobajasi Issza (1804)

*

**fehér krizantém
kézmosó vízzel
lefröcskölöm**

Kobajasi Issza (1804)

*

**falusi kutya
krizantémvirágokat
locsolgat**

Kobajasi Issza (1807)

*

**hulló falevél
arcul csap egy nagyfejű
krizantémot**

Kobajasi Issza (1812)

*

**rámesteledett
krizantéma törlöm
lószaros kezem**

Kobajasi Issza (1813)

*

**ez itt bizony a
bögölyök birodalma
krizantémvirág!**

Kobajasi Issza (1813)

*

**lótrágyadombon
krizantém bontja szirmát
szép kis kilátás**

Kobajasi Issza (1813)

*

**húgyszagban is
krizantém virágjai
csak illatozzatok**

Kobajasi Issza (1814)

*

**az életben
nincs második helyezés
vesztes krizantém**

Kobajasi Issza (1814)

*

**bajnok krizantém
mihez kezd rizsgombóc
nyereményével**

Kobajasi Issza (1814)

*

**hull a fák lombja
krizantém virágzik
kínkeservesen**

Kobajasi Issza (1815)

*

**fonnyadt-száradt
krizantémok között
pimasz verebek**

Kobajasi Issza (1815)

*

**egy pénzt nyerő
krizantémnak is csak
hervadás a sorsa**

Kobajasi Issza (1815)

*

**versenyt vesztettem
urunk krizantémja nyert
mily meglepetés**

Kobajasi Issza (1817)

*

**krizantémvirág
még a hegy üstöke is
fehérbe fordult**

Kobajasi Issza (1817)

*

**vesztes krizantém
büntetését tölti
egy sarokban**

Kobajasi Issza (1818)

*

**hegyi templomban
a teasütemény is
krizantém-mintás**

Kobajasi Issza (1818)

*

**lassan megszokták
lármás Edo városát
a krizantémok**

Kobajasi Issza (1818)

*

**békében nyugszik
elvirágzott krizantém
neve nem ismert**

Kobajasi Issza (1819)

*

**faluközelben
csavaros krizantémok
körben a mezőn**

Kobajasi Issza (1820)

*

**a termesztett
krizantém hervad el
leghamarabb**

Kobajasi Issza (1820)

*

**fázós krizantém
betakarok vagy tizet
vászonrongyokkal**

Kobajasi Issza (1820)

*

**hideg a reggel
a krizantémnak is jut
meleg teavíz**

Kobajasi Issza (1820)

*

**nem kell szégyellned
te bizony dülöngélsz
öreg krizantém**

Kobajasi Issza (1820)

*

**kivirágoztak
mehetnek is levesbe
a krizantémok**

Kobajasi Issza (1821)

*

**eldugott zugban
sütkérezik a napon
remete-krizantém**

Kobajasi Issza (1821)

*

**fehér krizantém
bár hervasztó a hőség
fenn hordja fejét**

Kobajasi Issza (1822)

*

**mint a havasok
hófehér süveges
krizantémok**

Kobajasi Issza (1822)

*

**micsoda világ
egyetlen szál krizantém
is aranyat ér**

Kobajasi Issza (1823)

*

**fej fej mellett
hatalmas urasággal
egy krizantémvirág**

Kobajasi Issza (1823)

*

**krizantém kertben
egy-egy kapavágás után
öt csésze szaké**

Kobajasi Issza (1824)

*

**krizantémvirág
szára sudár egyenes
ha békén hagyják**

Kobajasi Issza (1825)

*

**ha eltávoztam
ki törődik elárvult
krizantémommal?**

Kidzan (1787-1851)

*

**idén peóniákkal
estem ágynak s krizantémokkal
lábadozom**

Maszaoka Siki (1867-1902)

*

**sárga krizantém
fehér krizantém – piros
akarok végre!**

Maszaoka Siki (1867-1902)

*

**tűz nap alatt
neveli fel a mester
krizantémjait**

Maszaoka Siki (1867-1902)

*

**fent van a hold
fehér vagy sárga krizantém
őszies este**

Maszaoka Siki (1867-1902)

*

**szórd a krizantém
minden szál virágát
koporsójába**

Nacume Szószeki (1867-1916)

*

**halott krizantém
hátha ad még valami
életjelt magáról**

Takahama Kjoszi (1874-1959)

*

**alszik a kutya
fejét mancsa közé hajtja
krizantém vackán**

Takahama Kjosi (1874-1959)

*

**velejár: hideg
a krizantém illata
lábadozáskor**

Ószuga Ocudzsi (1881-1920)

*

**képmásom látom
krizantém kiállításon
néz a tükörből**

Nakacuka Ippekiro (1887-1946)

*

**hajladozásuk
utolérhetetlen:
vadkrizantémok**

Hara Szekitei (1889-1951)

*

**krizantém szirma
fehérre pödrődik
rásütött a hold**

Szugita Hiszadzso (1890-1946)

*

**Krizantém-ünnep
vizes hajamból fésült
záporosó**

Szugita Hiszadzso (1890-1946)

*

**hűvös a tavasz
krizantém rügyei mily
szúrósra nőttek**

Szugita Hiszadzso (1890-1946)

*

**fehér krizantém
még illatának is van
fénye s árnyéka**

Akutagava Rjúnoszuke (1892-1927)

*

**bontsd ki szirmaid
Tao Jüan-ming krizantémja
virágozz nekem**

Jamagucsi Szeiszon (1892-1988)

*

**krizantémmal
ha szembesül életem
csendben elhallgat**

Midzuhara Súósi (1892-1981)

*

**téli krizantém
csak saját csillogását
viseli magán**

Midzuhara Súósi (1892-1981)

*

**ehető krizantém
illata töményebb lesz
ha leforrázom**

Takahama Tosio (1900-1979)

*

**lám a sarokban
higgy a szemednek: piros
téli krizantém**

Nakamura Teidzso (1900-1988)

*

**fehér krizantém
gyújtópontba gyűjti
a nap sugarait**

Kacura Nobuko (1914-2004)

*

**krizantém is virul
ha marad a szép idő
elcseveghetnének**

Jamane Kadzue (Violet Kazue de Cristoforo, 1917-2007)

*

**déle tartanak
illatos krizantémok
már a reptéren**

Josimura Ikujo (1944-)

*

**krizantémos ős
a tipegő köveket
kell követnem**

Majudzumi Madoka (1965-)

*

**tanár esküvőn
viruló krizantémok
diák énekkar**

Kanemacu Szatoru (Nagoja, 2003)

*

**külvárosi vonat
krizantém illattal
szállt fel egy asszony**

Nisimura Reiko (Csiba, 2004)

*

UTÓSZÓ

Krizantém Kínában és Japánban

A nálunk is ismert **krizantém kínai eredetű virág**. Már ókori forrásokban is emlegetik a krizantémot, a Szung-korban pedig már nemesítették, és több pazar változatát ismertetik. **Kiválógatásuk, nemesítésük nagy szakértelmű kertészeket igényelt. A különböző fajtákat festői nevekkal látták el: Aranycsengő, Jádemedence, Bíbor rákolló, Ezüstitál. Kínában főleg a szokatlan színű, formájú fajták a kedveltek, melyek olykor igen tekintélyes pénzekért cserélnek gazdát. A krizantém Kínában az őszi jelképe, ünnepét a 9. holdhónap 9. napján tartják. Ezt az időpontot az is alátámasztja, hogy bizonyos nyelvjárásokban a krizantémot jelentő *csü* hasonlít a kilenc jelentésű *csiu*-ra. A kilenc még az erényesség és a hosszúélet megjelenítője is. A művészetek mindenkor előszeretettel dolgozták fel, megjelent a költészetben, a piktúrában, a faragványokon és hímzéseken. Ősidők óta gyógynövényként is tisztelik, amely megőrzi az erőt, és hosszú életet biztosít. Már a Han-korban a 9. hónap 9. napján szokás volt krizantémbort inni, hogy hosszú életűek legyenek. Ez a nap a "hegymászás" (teng kao) napja is, ilyenkor a tiszta őszi időben a csúcsokra kapaszkodnak, és ott töltik a napot.**

A krizantém legnagyobb szerelmesének, a híres költőt, Tao Jüan-ming-et (365-427) tarják, aki több versét is a krizantémnak szentelte.

TAO JÜAN-MING: KRIZANTÉMOK
Franyó Zoltán fordítása

A krizantémok késő díszben égnek;
Letéptem párat ott a kert zugában,
S a harmatgyöngyös, szűz virágpihéknek
Mély illatában csendben iddogáltam.

A nap leszáll, az állatok nyugosznak;
Alvó madárraj álmát **őrzi lelke**. -
Itt túl vagyok már börtönén a Rossznak
S a gondtól messze új életre leltem.

Tao Jüan-ming a magányosság jelképének tartotta a krizantémot, mert a hivalkodó tavaszi virágoktól **félrehúzódva, elkülönülve a őszi nyugalomát élvezi, és teszi széppé. A mai napig hűsítő italokat, teakeverékeket és illatszereket is készítenek belőle.**

A 8. század táján került át Japánba, ahol a Kínában elért **karriernél is jelentősebbet futott be. A krizantémnek (kiku; siragiku – fehér krizantém; kigiku – sárga krizantém; nogiku = mezei krizantém, vadkrizantém) Japánban is sok fajtája**

van, kicsik és nagyok, termesztettek és vadak, különböző színű virágokkal. Az emberek gyakran járnak a kertekbe gyönyörködni virágzásukban. A haikuban általában mint az **ősz szimbóluma** szerepel. Japán hivatalos címere egy **aransárga színű krizantém**-csillag. A jelképet a császári család is használja zászlóin, illetve ez a minta látható a Krizantém-rend kitüntetésén is. Az öt hivatalos ünnep (szekku) egyike a Krizantém Fesztivál Napja (Kiku no szekku vagy Csójó no szekku). Krizantém-kiállításokat és szépségversenyeket is rendeznek (Hjaku-giku szoroe-keru ni = **Száz krizantém gyűjtemény**).

A krizantém virága gyulladáscsökkentő, vérnyomáscsökkentő hatású. Emésztési problémák ellen is hatásos. A sárga krizantém virág hatékony a lázas állapot, meghűlés, fejfájás kezelésére. A meleg időjárás okozta kellemetlenségek ellen is használható. Külsőleg alkalmazva szemgyulladást kezelnek vele. A szirmok enyhén fanyar ízük miatt kiváló salátaízesítők.

Kínai papírkivágás (csien-cse)

A papírkivágás a kínai népművészet egyik fontos eleme.

Vajon meddig nyúlik vissza ez a kínai népművészeti fajta?

Ezt ma már nem lehet megtudni, hiszen erre nincs bizonyíték. De egyes vélemények szerint a papírkivágás az ókori vallási és gyászszertartási ünnepekkel állt **kapcsolatban. Őseink különböző formákat, alakokat vágtak** ki papírból, egyebek között ember- és állatfigurákat is.

Ezeket az alakokat a halottakkal együtt eltemették, vagy külön elégették a halottak emlékére, abban a reményben, **hogy örök nyugalom kíséri majd őket. Később egyre inkább dekorációs és képzőművészeti célokra is használják a** papírkivágásokat. A 618 és 907 között uralkodott Tang-dinasztia korában a nők fejdíszként is használták. Olykor az emberek a tavasz köszöntésére vágtak ki papírból **díszítőelemeket. A 12. században, azaz a Szung-dinasztia korszakában az emberek díszítőmotívumként használták a** papírkivágásokat az ajándéktárgyak készítésekor. Voltak olyanok, akik a papírkivágásokat az ablak, a lakásfal, a tükör, a lampion és más tárgyak díszítésére is használták. De ekkortájt már voltak hivatásos papírkivágó mesterek is.

A papírkivágás tiszta kézművesség. Egy laikus számára is könnyű valamit kialakítani a papírból, csak egyetlen olló kell hozzá. A hivatásos mestereknek pedig különböző nagyságú és fajta ollók és vésők kellene a papírkivágásokhoz, hogy különböző bonyolult szerkezetű formákat, alakokat, díszítőelemeket készíthessenek a papírból. Egyszerre egy darab papírból is, több papírból is vághatnak ki díszítőelemeket, vagy más figurákat. Egyszerű motívumokat egy lendülettel vágnak ki a papírból. Ha bonyolult motívumok és alakok kellene, akkor először tervrajzot kell készíteni, utána rá kell nyomtatni azt a papírra. Végül több tucatnyi vésőből kiválasztják a legmegfelelőbbet, és

rendkívül óvatosan kivágják a tervezett képeket, vagy alakokat. Ennek során egy apró kis hiba is "végzetes" lehet.

A papírkivágás témája lehet madár-, hal- és más állatfigura, **de mesebeli emberalak is, vagy irodalmi művekben ábrázolt hős. A különböző kínai régiókban más-más fajta papírkivágás terjedt el. Az észak-kínai papírkivágási fajtákat az elnagyoltság és az erőteljes kifejezés jellemzi, a dél-kínai fajtákat pedig a finomság. De akármilyen papírkivágás is legyen, mind élethű, eleven, érzelemmel teli elemeket tartalmaz.**

Korábban a falvakban a mezőgazdasági idényeket követő évszakokban, különösen az őszi aratás után a nők összejöttek és papírkivágást csináltak. Szinte minden lánynak kötelezően el kellett sajátítania ezt a kézművességet, hiszen az emberek ennek alapján is minősítették ügyességüket. Ma sok ember már nem tanulja meg a papírkivágást, de vannak hivatásos papírkivágók és papírkivágási műhelyek és szövetségek az ország minden régiójában, amelyek időközönként tapasztalatcseréket, kiállításokat szerveznek és kiadják termékeiket. Ma a papírkivágás díszítési és használati funkciójából egy önálló népművészeti ág alakult ki, témái is gazdagodtak. Más művészeti ágak, egyebek között a rajz, a színpadi díszlet, az újságok és a folyóiratok címlapjain levő díszítés, a könyvillusztráció, a filmművészet és a tévéfilmművészet mind többé-kevésbé tartalmazza a papírkivágás elemeit.

Kínai Nemzetközi Rádió